

แนวทางการจัดการพื้นที่ทับซ้อนระหว่างพื้นที่ปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมกับ
พื้นที่แกนกลางสงวนชีวมณฑลระนอง

Management Guidelines for Areas Overlapping between Agricultural Land Reform
and Core Areas in the Ranong Biosphere Reserve

จิตชนก ไชยจิต^{1,2}, รัชณี โพธิ์แทน^{1*} และนิตยา เมี้ยนมิตร¹
Chitchanok Chaichit^{1,2}, Rachanee Pothitan^{1*} and Nittaya Mianmit¹

¹คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จตุจักร กรุงเทพฯ 10900

¹Faculty of Forestry, Kasetsart University, Chatuchak, Bangkok 10900, Thailand

²สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) บางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

²Community Organizations Development Institute (CODI), Bang Kapi, Bangkok 10240, Thailand

*Corresponding author, E-mail: fforrcm@ku.ac.th

รับต้นฉบับ 5 มีนาคม 2568

Received: 5 March 2025

รับแก้ไข 4 เมษายน 2568

Revised: 4 April 2025

รับลงพิมพ์ 10 เมษายน 2568

Accepted: 10 April 2025

ABSTRACT

The core areas of Ranong Biosphere Reserve are designated for ecosystem and biodiversity conservation, prohibiting any human activity and allowing only research activities. However, it overlaps with areas under land reform, which permits agriculture, creating a land–use conflict. This study aims to investigate the socio–economic characteristics of landholders, analyze land use patterns, and propose guidelines for management. Data collection methods included observation, in – depth interviews with key informants, focus group discussions, and surveys using structured interviews with 28 landholders. The qualitative data were analyzed through content analysis, while quantitative data were examined using descriptive statistics, such as frequency, percentages, and means. Additionally, land use analysis for individual plots, SWOT analysis, and scenario analysis were employed to synthesize approaches for land use management.

The results showed that the average household owns 9 rai and 66 square wahs (14,664 m²). The total arable area under land reform within the core areas of the Ranong Biosphere Reserve is approximately 340 rai (544,000 m²). Land use patterns identified include: 1) rubber plantations, 2) rubber mixed with other plants, 3) fruit orchards mixed with other plants, and 4) abandoned land. Proposed management approaches are outlined under three scenarios: 1) land expropriation, 2) maintenance of the original boundaries, and 3) rezoning the core area. Recommended action guidelines include 1) participatory land use planning and management, 2) knowledge transfer to landholders, 3) establishing mechanisms for protecting and maintaining the area, 4) setting up community rules and regulations for land use management, 5) development of learning spaces, and 6) promoting eco–tourism as a vocation.

Keywords: Land use; Land reform; Ranong Biosphere Reserve

บทคัดย่อ

พื้นที่สงวนชีวมณฑล ได้กำหนดให้พื้นที่แกนกลางเป็นพื้นที่สงวนรักษาความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพของระบบนิเวศและปราศจากกิจกรรมของมนุษย์ยกเว้นการศึกษาวิจัย แต่พื้นที่แกนกลางสงวนชีวมณฑลระนองมีการซ้อนทับกับพื้นที่ ส.ป.ก. 4-01 ซึ่งอนุญาตให้มีการใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อการเกษตรกรรมได้ ทำให้แนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินขัดแย้งกัน การศึกษาครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดินบริเวณแกนกลางสงวนชีวมณฑลระนอง รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน และเสนอแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่ภายใต้สภาพการณ์ต่าง ๆ โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก การประชุมกลุ่ม และการสำรวจด้วยแบบสัมภาษณ์จากเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินจำนวน 28 ราย วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา และข้อมูลเชิงปริมาณด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ พร้อมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินรายแปลง และแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่ด้วยการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม ปัจจัยเงื่อนไขการใช้ประโยชน์ที่ดินภายใต้บริบทพื้นที่ปฏิรูปที่ดินในเขตแกนกลางสงวนชีวมณฑล ให้ได้มาซึ่งฉันทมติแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่

ผลการศึกษา พบว่า เกษตรกรมีที่ทำกินเฉลี่ย 9 ไร่ 66 ตารางวา (14,664 ตารางเมตร) รวมที่ดินทำกินในเขตปฏิรูปที่ดินบริเวณพื้นที่แกนกลางสงวนชีวมณฑลระนอง ประมาณ 340 ไร่ (544,000 ตารางเมตร) รูปแบบการประโยชน์ ได้แก่ 1) ยางพาราเชิงเดี่ยว 2) ยางพาราผสมผสานกับพืชชนิดอื่น ๆ และ 3) สวนผลไม้ผสมผสานพืชชนิดอื่น แนวทางการบริหารจัดการพื้นที่มี 3 ฉากทัศน์ ประกอบด้วย 1) การเวนคืนพื้นที่ 2) การใช้ขอบเขตเดิม และ 3) การเสนอขอกำหนดเขตพื้นที่แกนกลางใหม่ แนวทางการดำเนินการ ได้แก่ 1) การออกแบบการใช้ประโยชน์และจัดการพื้นที่ร่วมกัน 2) ให้ความรู้กับเกษตรกร 3) การพัฒนากลไกร่วมในการดูแลรักษา ปกป้องพื้นที่ 4) การสร้างกฎ กติกาชุมชนในการจัดการพื้นที่ 5) การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ และ 6) การส่งเสริมอาชีพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

คำสำคัญ: การใช้ประโยชน์ที่ดิน เขตปฏิรูปที่ดิน พื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง

คำนำ

พื้นที่สงวนชีวมณฑล (Biosphere Reserve) หมายถึงพื้นที่ระบบนิเวศบนบก ทะเลหรือชายฝั่งทะเล หรือพื้นที่ซึ่งประกอบด้วยระบบนิเวศดังกล่าวรวมกัน โดยได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ ภายใต้โครงการมนุษย์และชีวมณฑลขององค์การยูเนสโก (UNESCO Man and the Biosphere-MAB) ทั้งนี้พื้นที่ดังกล่าวมีคุณค่าต่อการอนุรักษ์ความหลากหลายของพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และระบบนิเวศที่สามารถส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ ได้แก่ 1) การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ 2) การส่งเสริมการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน และ 3) การสนับสนุนด้านการศึกษาและฝึกอบรมต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2567 ทั่วโลกมีพื้นที่สงวนชีวมณฑล 759 แห่ง ใน 136 ประเทศ (UNESCO, 2024) ซึ่งพื้นที่สงวนชีวมณฑลของประเทศไทยมีอยู่ทั้งสิ้น 5 แห่ง ประกอบด้วย 1) พื้นที่สงวนชีวมณฑลสะแกราช จังหวัดนครราชสีมา 2) พื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า จังหวัดเชียงใหม่ 3) พื้นที่สงวนชีวมณฑลป่าสัก-ห้วยทาก จังหวัดลำปาง 4) พื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง จังหวัดระนอง และ 5) พื้นที่สงวนชีวมณฑลดอยเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ โดยพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง มีระบบนิเวศเป็นป่าชายเลนซึ่งนับเป็นพื้นที่ป่าชายเลนแห่งแรกของโลกที่ได้รับการประกาศ

เป็นพื้นที่สงวนชีวมณฑล (Department of Marine and Coastal Resources, 2021)

พื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง (Ranong Biosphere Reserve) ได้รับการประกาศในปี พ.ศ. 2540 อยู่ในความดูแลของศูนย์เรียนรู้ป่าชายเลนระนองสู่มรดกโลก กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยแบ่งเขตการจัดการตามข้อกำหนดของโครงการมนุษย์และชีวมณฑลขององค์การยูเนสโกเป็น 3 เขต ประกอบด้วย 1) พื้นที่แกนกลาง (core areas) เป็นพื้นที่ธรรมชาติที่มีความสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพ และไม่ถูกรบกวนจากกิจกรรมของมนุษย์ ล้อมรอบด้วยลำคลองและทะเล จึงมีความเหมาะสมที่จะเป็นพื้นที่สงวนและอนุบาลสัตว์น้ำ รวมถึงการป้องกันการพังทลายของชายฝั่งอันเนื่องมาจากความรุนแรงของคลื่นและลม 2) พื้นที่กันชน (buffer zones) เป็นพื้นที่ที่สามารถจัดการให้มีการฟื้นฟูและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน ตลอดจนเป็นแหล่งท่องเที่ยว และให้ความรู้แก่ประชาชนที่มีความสนใจ และ 3) พื้นที่รอบนอกที่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพ (transition area) เป็นพื้นที่ที่สามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนที่อยู่รอบพื้นที่ได้ โดยยึดแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่ขององค์การยูเนสโก หรือที่เรียกว่าแผนปฏิบัติการมาดริด เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างความหลากหลายทางชีวภาพกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และความต้องการใช้ประโยชน์ของชุมชนในพื้นที่ (Department of Marine and Coastal Resources, 2021)

อย่างไรก็ตามแม้พื้นที่สงวนชีวมณฑลระนองมีการจัดการพื้นที่ตามแผนปฏิบัติการมาตริต และยังคงเป็นผืนป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศก็ตาม แต่กลับพบว่าพื้นที่แก่งกลาง ส่วนที่เป็นป่าบกหรือป่าดิบชื้น บางส่วนได้มีการเปลี่ยนแปลงสภาพเป็นสวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน และสวนผลไม้ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวไม่สอดคล้องกับแนวทางการจัดการพื้นที่แก่งกลางที่กำหนดให้เป็นพื้นที่สงวนรักษาความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพ ปราศจากกิจกรรมของมนุษย์ ยกเว้นกิจกรรมการศึกษาและการติดตามตรวจสอบเท่านั้น โดยกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งดำเนินการศึกษาข้อมูลการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าวและพบว่าการใช้ที่ดินของราษฎรในพื้นที่แก่งกลาง บางส่วนดำเนินการก่อนปี พ.ศ. 2520 และบางส่วนดำเนินการในช่วงปี พ.ศ. 2520–2530 ซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินก่อนมีการประกาศจัดตั้งเป็นพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง และยังคงมีการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (Faculty of Forestry, 2021)

นอกจากนี้ยังพบว่า มีพื้นที่แก่งกลางบางส่วนที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าคลองหัวเขียว และป่าคลองเกาะสุย (พื้นที่เกาะจากและเกาะยว) ได้ถูกประกาศให้เป็นพื้นที่สำหรับการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม เมื่อปี พ.ศ. 2540 และสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมได้ตรวจสอบแนวเขตและออกหนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก. 4-01) ให้กับเกษตรกร จำนวน 31 ราย รวม จำนวน 36 แปลง (Faculty of Forestry, 2021) ทั้งนี้ เกษตรกรสามารถใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำเกษตรกรรม หรืออยู่อาศัยได้ตามข้อกำหนดใน พ.ร.บ. การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 (Ministry of Agriculture and Cooperatives, 2015) การอนุญาตให้มีการใช้ประโยชน์และถือครองที่ดินในพื้นที่ดังกล่าว ส่งผลให้เกิดปัญหาการความซ้อนทับระหว่างพื้นที่แก่งกลางสงวนชีวมณฑลระนองกับพื้นที่ ส.ป.ก. 4-01 ที่ได้รับการจัดสรรจากรัฐ ซึ่งมีแนวทางการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน หากพิจารณาในมิติพื้นที่แก่งกลาง การประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรและการอยู่อาศัยไม่สามารถดำเนินการได้แต่หากพิจารณาในมิติพื้นที่ ส.ป.ก. 4-01 การประกอบกิจกรรมดังกล่าว สามารถดำเนินการได้อย่างถูกต้องตามกฎหมายการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม

ปัญหาการซ้อนทับของพื้นที่ดังกล่าว หากไม่ดำเนินการใด ๆ อาจส่งผลต่อการเพิกถอนการเป็นพื้นที่สงวนชีวมณฑลจากองค์การยูเนสโก ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม และการสนับสนุนด้านการศึกษาและฝึกอบรมต่าง ๆ ที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการมนุษย์และชีวมณฑลของ

องค์การยูเนสโกได้ ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดินบริเวณแก่งกลางสงวนชีวมณฑลระนอง รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน และเสนอแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่ภายใต้สภาพการณ์ต่าง ๆ ซึ่งผลการศึกษาจะเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการวางแผนการบริหารจัดการพื้นที่ระหว่างสงวนรักษาพื้นที่ทางธรรมชาติกับการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ให้สามารถดำเนินการควบคู่ไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล สอดคล้องกับแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง ตามที่องค์การยูเนสโกกำหนด (UNESCO, 2024)

อุปกรณ์และวิธีการ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งเป็น 2 กระบวนการ ได้แก่ การเก็บรวบรวมข้อมูลทางสังคม และการใช้ประโยชน์ที่ดินรายแปลง ซึ่งมีวิธีการดังรายละเอียดต่อไปนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูลทางสังคม

ข้อมูลด้านสังคม (อ้างอิงการศึกษาจากระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดย Gougherty and Puentes, 2020) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก และเกษตรกรผู้ถือครองที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 ด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ 1) การสัมภาษณ์เชิงลึก ด้วยแนวคำถามจากเจ้าหน้าที่ศูนย์เรียนรู้ป่าชายเลนระนองสู่มรดกโลก จำนวน 2 ราย และเจ้าหน้าที่สำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัดระนอง จำนวน 2 ราย เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลการจัดการพื้นที่เบื้องต้น 2) การสัมภาษณ์ด้วยแบบสัมภาษณ์ โดยการพัฒนาแบบสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้ถือครองที่ดิน เช่น ประวัติการใช้ที่ดิน รูปแบบการใช้ที่ดินในปัจจุบัน เป็นต้น โดยสัมภาษณ์เกษตรกรผู้ถือครองที่ดิน จำนวน 28 ราย (เกษตรกรผู้ถือครองที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 เดิมมีทั้งหมด 31 ราย แต่จากการสำรวจพบว่า มี 1 ราย ได้เปลี่ยนมือการถือครองที่ดินให้เกษตรกรรายอื่น ๆ แล้ว อีก 1 ราย เสียชีวิต และอีก 1 ราย ให้คู่สมรสซึ่งมีการถือครองที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดินอยู่แล้ว เป็นตัวแทนในการให้สัมภาษณ์) ที่ถือครองที่ดิน จำนวน 36 แปลงในปัจจุบัน และ 3) การสนทนากลุ่มย่อยกับเกษตรกรผู้ถือครองที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 เพื่อเปิดโอกาสให้เกษตรกรได้ตอบ ถกปัญหา อภิปราย แลกเปลี่ยน ประเด็นสถานการณ์ปัญหาด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณพื้นที่แก่งกลางสงวนชีวมณฑลระนอง โดยจัดกลุ่มย่อยตามโซนพื้นที่ เพื่อสะดวกต่อการกำหนดขอบเขตพื้นที่และสะดวกต่อการจัดทำแผนที่รายแปลง จำนวน 3 โซน ได้แก่ โซนระหว่าง 562 (จำนวน 16 แปลง) โซนระหว่าง 563 (จำนวน 10 แปลง) และโซนระหว่าง 738 (10 แปลง) โดยมีเจ้าหน้าที่ศูนย์เรียนรู้ป่าชายเลนระนองสู่มรดกโลก เข้าร่วมการสนทนากลุ่มย่อยด้วย

การใช้ประโยชน์ที่ดินรายแปลง

ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินรายแปลง เป็นการสำรวจการใช้ประโยชน์ที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 โดยการเดินจับพิกัดด้วยเครื่องกำหนดตำแหน่งบนพื้นโลก (GPS) รอบแนวเขตแปลงจำนวน 36 แปลง ร่วมกับเกษตรกรผู้ถือครองที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 และเจ้าหน้าที่ศูนย์เรียนรู้ป่าชายเลนระนองสู่มรดกโลกพร้อมบันทึกข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดิน รายละเอียดของต้นไม้ที่ปลูกในแปลงนอกเหนือจากพืชหลัก ในกรณีเจ้าของแปลงไม่สะดวกร่วมเดินสำรวจแนวเขต ได้มอบหมายญาติหรือเจ้าของแปลงรายอื่นที่มีพื้นที่แปลงติดต่อกันเดินแนวเขตแทน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษานี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลทางสังคมกรณีข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์เนื้อหาและเชื่อมโยงข้อมูล จากข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และการสนทนากลุ่มย่อยเกษตรกร วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาและเชื่อมโยงข้อมูล ในส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสัมภาษณ์ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางด้านสถิติ ในการวิเคราะห์ และนำเสนอข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา เช่น ความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และจัดอันดับความสำคัญของข้อมูล เป็นต้น ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินรายแปลง นอกจากนี้ยังใช้โปรแกรม Quantum GIS (QGIS) และโปรแกรม Microsoft Excel ในการวิเคราะห์ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 รายแปลงของเกษตรกร

การกำหนดแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่ ดำเนินการโดยการตั้งไว้ได้วิเคราะห์ฉากทัศน์ (scenario analysis) ซึ่งเป็นกระบวนการวิเคราะห์เหตุการณ์และผลลัพธ์ที่เป็นไปได้ในอนาคตที่อาจจะเกิดขึ้น พิจารณาผลลัพธ์ที่เป็นไปได้จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกข้อมูลรายแปลง การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT Analysis) และเงื่อนไขการบริหารจัดการพื้นที่ ประกอบการวิเคราะห์เหตุการณ์ในอนาคตที่อาจจะเกิดขึ้น นำไปสู่การกำหนดแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่รูปแบบต่าง ๆ

ผลและวิจารณ์

ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้ถือครองที่ดิน

ประวัติการใช้ที่ดินและการจัดการข้อมูลเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ป่าชายเลนระนอง

จังหวัดระนอง เป็นแหล่งแร่ดีบุกที่สำคัญของประเทศมาตั้งแต่อดีต โดยในปี 2454 บริษัทไซมิสทิน ซินดิเคต (SIAMESE TIN SYNDICATE LTD.) ได้เข้ามาขออนุญาตประทานบัตรเหมืองแร่ เพื่อขุดหาแร่ดีบุกในพื้นที่ตำบลหงาว โดยมีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ป่าบกและป่าชายเลนของ

ตำบลหงาว ทำให้พื้นที่ป่าบกเริ่มมีการเปลี่ยนสภาพเป็นเหมืองแร่และที่อยู่อาศัย มีคนจากหลายหลายเชื้อชาติเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพต่าง ๆ พื้นที่ป่าชายเลนมีการตัดไม้เพื่อนำมาขายให้บริษัทเพื่อทำเป็นเชื้อเพลิงสำหรับเรือขุดแร่ การทำเหมืองแร่ดีบุกสามารถสร้างรายได้จำนวนมหาศาล เป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของประเทศมาหลายทศวรรษ แต่เมื่อความต้องการแร่ดีบุกลดลง จนทำให้การทำเหมืองแร่ดีบุกในพื้นที่ตำบลหงาวต้องยุติไปเมื่อปี พ.ศ. 2528

พื้นที่ป่าบกและป่าชายเลนแม้มีการทำเหมืองแร่และตัดไม้ในมาใช้ทำฟืนในกิจกรรมเหมืองแร่ แต่พื้นที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ นำไปสู่การออกกฎกระทรวงตามความในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 กำหนดให้ป่าคลองหัวเขี้ยว และคลองเกาะสุย ในท้องที่ตำบลเขาหินเวศน์ ตำบลปากน้ำ ตำบลบางรีน และตำบลหงาว อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง ให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อรักษาสภาพป่าไม้ของป่า และทรัพยากรธรรมชาติอื่นไว้ เนื่องจากพื้นที่มีป่าที่สมบูรณ์ มีความโดดเด่นในชนิดไม้ป่าชายเลน ได้แก่ ไม้โกงกาง ไม้ตะบูน ไม้แสม และไม้ชนิดอื่น อย่างไรก็ตามความต้องการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรกรรมยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้ในช่วงปี พ.ศ. 2520 มีราษฎรบางส่วนเริ่มบุกเบิกพื้นที่ทำเกษตรกรรมบริเวณเกาะจาก และเกาะยิวในส่วนที่เป็นพื้นที่ป่าบก โดยเริ่มต้นจากการปลูกข้าวไร่ และเปลี่ยนเป็นปลูกมะม่วงหิมพานต์ (กาหยู) เนื่องจากมะม่วงหิมพานต์เป็นพืชเศรษฐกิจของจังหวัดระนอง รวมทั้งการปลูกไม้ผลชนิดอื่นแซม เช่น จำปาตะ สะตอ ทุเรียน ลองกอง ฯลฯ และต่อมาได้ปรับเปลี่ยนเป็นสวนยางพารา

จากการเข้าใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรส่งผลให้เกิดการเพิกถอนพื้นที่บางส่วนของป่าสงวนแห่งชาติป่าคลองหัวเขี้ยว และคลองเกาะสุย และส่งมอบให้สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร (ส.ป.ก.) เพื่อใช้ในการจัดสรรให้กับเกษตรกรเข้าทำประโยชน์เพื่อเกษตรกรรม และออกเป็นพระราชกฤษฎีกา กำหนดเขตที่ดิน ในท้องที่ตำบลบางรีน และตำบลหงาว อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง ให้เป็นเขตปฏิรูปที่ดิน เมื่อปี พ.ศ. 2540 และได้มีการตรวจสอบแนวเขตและออกเอกสาร ส.ป.ก. 4-01 ให้กับเกษตรกรที่ทำกินในพื้นที่ ในกรณีที่พื้นที่ยังคงสภาพเป็นพื้นที่ป่าอยู่ได้ส่งมอบพื้นที่คืนให้กับกรมป่าไม้

ในขณะที่สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร (ส.ป.ก.) กำลังดำเนินการตรวจสอบแนวเขตและออกเอกสาร ส.ป.ก. 4-01 แต่กรมป่าไม้ในขณะนั้น ได้มีงานวิจัยในรูปแบบของความร่วมมือระหว่างประเทศเข้ามาศึกษาในพื้นที่ป่าชายเลนระนอง เนื่องจากเป็นพื้นที่ป่าชายเลนผืนใหญ่ ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ส่งผลให้พื้นที่ป่าชายเลนระนองเป็นที่รู้จักและแพร่หลายในเรื่องงานวิจัยป่าชายเลน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2539 กรมป่าไม้ จึงได้เสนอพื้นที่ป่าชายเลนบริเวณอำเภอเมืองระนอง ให้เป็นพื้นที่สงวนชีวมณฑลเพื่อต้องการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าชายเลนให้คงความอุดมสมบูรณ์ ให้ประชาชน ได้ประโยชน์ จากป่าชายเลน ตลอดจนส่งเสริมการศึกษาวิจัยและการฝึกอบรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และในปี 2540 ได้รับการประกาศจากองค์การยูเนสโก ให้เป็นพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง เป็นพื้นที่สงวนชีวมณฑลแห่งที่ 4 ของประเทศไทย ภายใต้การกำกับดูแลของกรมป่าไม้

ต่อมาในปี พ.ศ. 2545 มีการปฏิรูประบบราชการ แยกภารกิจของกรมป่าไม้ใหม่ เป็นกรมป่าไม้ดูแลจัดการพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชดูแลจัดการพื้นที่อนุรักษ์ (ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า) และกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ดูแลจัดการพื้นที่ชายฝั่งและป่าชายเลน ส่งผลให้พื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง เปลี่ยนมาอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกรมทรัพยากรทางทะเล และชายฝั่ง นอกจากนั้นยังพบว่ากรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ได้ดำเนินการสำรวจพื้นที่ป่าบกและป่าชายเลนที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้ง

พื้นที่ทางทะเล ประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะระนอง เมื่อปี พ.ศ. 2552 ทำให้ในพื้นที่แกนกลาง ของพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง มีการซ้อนทับกัน ทั้งพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ (ส่วนที่มีราษฎรทำกินอยู่ในปัจจุบัน) พื้นที่อุทยานแห่งชาติ และพื้นที่ปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม

ในปี พ.ศ. 2559 กรมทรัพยากรทางทะเล และชายฝั่ง ได้มีการตรวจสอบกิจกรรมในเขตพื้นที่แกนกลาง (ป่าบก) ของพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง เนื่องจากพบว่าการดำเนินกิจกรรมไม่สอดคล้องกับแนวทางการบริหารจัดการที่องค์การยูเนสโก กำหนดไว้ ซึ่งพบว่า อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะระนองดูแลพื้นที่บริเวณเกาะจาก เกาะยิว และเกาะทรายขาว เฉพาะพื้นที่ที่ยังคงสภาพป่าไม่ถูกรบกวนถือครอง ส่วนพื้นที่ที่มีการถือครองและการเข้าไปใช้ประโยชน์โดยราษฎร กรณีอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติซึ่งอยู่ในการกำกับดูแลของกรมป่าไม้ มีการสำรวจการใช้ที่ดินเพื่อดำเนินการตามนโยบาย คทช. กรณีอยู่ในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม ซึ่งอยู่ในการกำกับดูแลของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมลำดับเหตุการณ์ การใช้ที่ดินและการจัดการพื้นที่ป่าชายเลนระนอง ดังรายละเอียดใน Figure 1

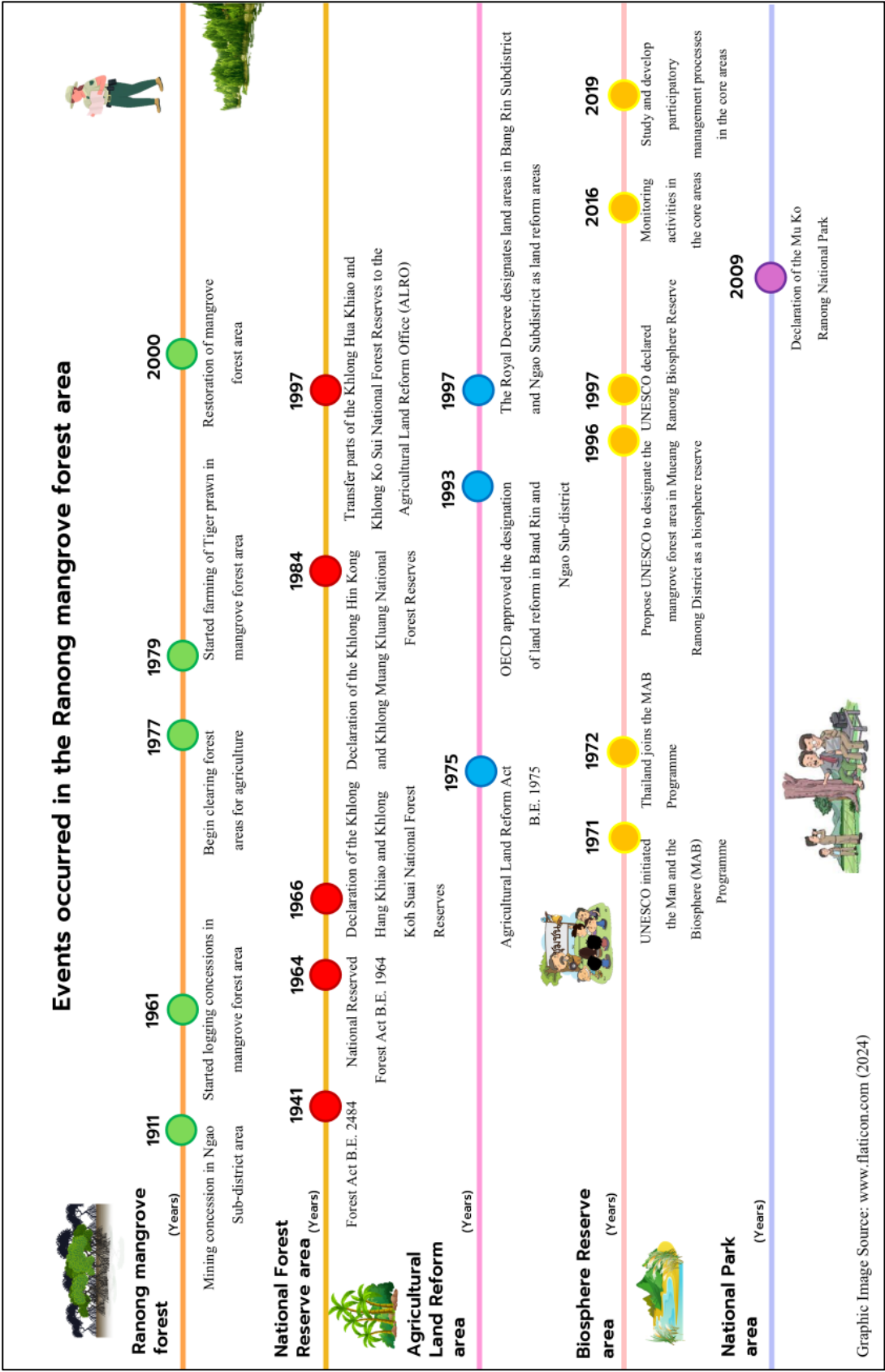

Figure 1 Sequence of events that occurred in the Ranong mangrove forest since 1911

Source: www.flaticon.com

ข้อมูลเศรษฐกิจ และสังคมของเกษตรกรผู้ถือครองที่ดิน

การสำรวจข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์จากเกษตรกรจำนวน 28 ราย ที่ถือครองที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 จำนวน 36 แปลง พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ร้อยละ 71.4 อายุเฉลี่ย 61 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 92.8 ประกอบอาชีพเกษตรกร เช่น การทำสวนยางพารา การทำปศุสัตว์ ทำสวนผลไม้ และการทำประมงพื้นที่บ้าน อีกทั้งประกอบอาชีพนอกภาคเกษตร เช่น ค้าขาย รับจ้างทั่วไป ขับรถประจำทางสองแถว ฯลฯ โดยมีรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนปีละ 176,879 บาท และรายจ่ายเฉลี่ยของครัวเรือนปีละ 55,928 บาท เนื่องจากเกษตรกรมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนในชุมชน อีกทั้ง มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ สามารถใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย ส่งผลให้เกษตรกรมีค่าใช้จ่ายที่ต่ำกว่าปกติ ส่วนใหญ่เป็นการใช้จ่ายในครัวเรือน เช่น ค่าเล่าเรียนบุตร ค่ารักษาพยาบาล รวมถึงค่าใช้จ่ายในการลงทุนภาคเกษตร เช่น ค่าปุ๋ย ค่าอาหารสัตว์ ค่าอุปกรณ์ ในกรณีแรงงานภาคการเกษตร ส่วนใหญ่เป็นแรงงานข้ามชาติ โดยเฉพาะการทำสวนยางพารา

การใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้ถือครองที่ดิน

การถือครองที่ดินของครัวเรือน

การถือครองที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 ในพื้นที่แกนกลางสงวนชีวมณฑลระนอง พบว่า มีทั้งหมด 36 แปลง โดยมีผู้ถือครองจำนวน 31 ราย แต่จากการศึกษา พบว่า มีเกษตรกรที่ถือครองเสียชีวิต จำนวน 1 ราย และเกษตรกรอีก 1 ราย ได้ย้ายถิ่นฐานออกจากพื้นที่ ปัจจุบันผู้เข้าใช้ประโยชน์ในแปลงที่ดินแทน คือ พี่น้องและญาติของเกษตรกรผู้ถือครองที่ดิน โดยมีขนาดที่ดินถือครองเฉลี่ย ประมาณ 9 ไร่ 66 ตารางวา ขนาดพื้นที่ถือครองสูงสุด จำนวน 26 ไร่ และขนาดพื้นที่ถือครองต่ำสุด จำนวน 1 ไร่ รวมพื้นที่ในเขตปฏิรูปที่ดินบริเวณพื้นที่แกนกลางสงวนชีวมณฑลระนอง ประมาณ 340 ไร่ 1 งาน 4 ตารางวา การได้มาของที่ดิน จากการบุกเบิกด้วยตนเอง จำนวน 31 แปลง และเป็นที่ดินมรดกที่ได้รับจากพ่อแม่หรือญาติ จำนวน 5 แปลง

การใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมของเกษตรกร

การใช้ประโยชน์ที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 ในพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนองในเขตแกนกลาง สามารถจำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) ยังคงมีการใช้ประโยชน์ที่ดิน จำนวน 34 แปลง และ 2) ปลอยรกร้าง จำนวน 2 แปลง

กรณียังคงมีการใช้ประโยชน์ที่ดิน สามารถจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดิน เป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) แปลงปลูกยางพาราเชิงเดี่ยว จำนวน 30 แปลง (ยังเก็บเกี่ยวผลผลิต 29 แปลง และปล่อยแปลงทิ้ง จำนวน 1 แปลง) 2) แปลงปลูกยางพาราเป็นหลักผสมผสานกับพืชชนิดอื่นจำนวน 2 แปลง

และ 3) แปลงปลูกผลไม้แบบผสมผสาน จำนวน 2 แปลง จากการสำรวจ พบว่า มีที่ดินบางแปลง โดยเฉพาะแปลงปลูกยางพารามีการสร้างที่พักขนาดเล็กสำหรับการให้แรงงานต่างด้าวอยู่อาศัย เพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเกษตร เช่น การเก็บเกี่ยวยางพารา

กรณีแปลงที่ดินที่ปล่อยรกร้าง พบว่า ที่ดินถูกปล่อยรกร้างให้ต้นไม้ขึ้น ไม่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินมานานมากกว่า 5 ปี เนื่องจากที่ดินมีขนาดเล็กไม่เพียงพอต่อการใช้ประโยชน์ทางการเกษตร กอปรกับมีลักษณะเป็นดินดานที่ไม่เหมาะสมต่อการทำการเกษตรทำให้เกษตรกรผู้ถือที่ดินไม่เข้าใช้ประโยชน์ในแปลงดังกล่าว

การปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่มีการปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินมาแล้วจำนวน 2 ครั้ง ซึ่งปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินสอดคล้องกับงานของ Sirarotchananon (2012) และ Namdoun et al., (2021) ที่พบว่ามีทั้งปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านภูมิศาสตร์ ได้แก่ 1) ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ คือ การเปลี่ยนแปลงจากการปลูกข้าวไร่ เป็นปลูกมะม่วงหิมพานต์ (กาหยู) เนื่องจากมะม่วงหิมพานต์ เป็นพืชเศรษฐกิจของจังหวัดระนอง เพาะปลูกได้ทุกท้องที่ โดยเฉพาะพื้นที่ตำบลหงาวเป็นแหล่งผลิตเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ พันธุ์ดี ขนาดโต รสชาติหวานมันกรอบ หอมอร่อย จึงเป็นที่นิยมปลูก แต่เมื่อยางพารามีราคาดีขึ้น ก็ได้ปรับเปลี่ยนมาปลูกยางพาราแทนมะม่วงหิมพานต์ 2) ปัจจัยทางด้านสังคม เนื่องจากการเข้าถึงพื้นที่ค่อนข้างยาก มีการคมนาคมที่ไม่สะดวก ส่งผลให้เป็นข้อจำกัดการเข้าถึงพื้นที่และการขนส่งผลผลิต ทำให้เลือกใช้ที่ดินที่ง่ายต่อการขนส่งผลผลิต และ 3) ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ พื้นที่แปลงเกษตรอยู่ติดกับพื้นที่ป่าไม่ทำให้เกิดความเสียหายของผลผลิตทางการเกษตรจากการรบกวนจากสัตว์ป่า ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงจากสวนมะม่วงหิมพานต์เป็นสวนยางพารา กอปรกับปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจที่ว่ายางพาราสามารถให้ผลผลิตได้ตลอดทั้งปี และมีช่วงอายุในการเก็บเกี่ยวผลผลิตที่ยาวนานกว่าพืชเกษตรชนิดอื่น

แม้เกษตรกรส่วนใหญ่ นิยมปลูกยางพาราเชิงเดี่ยว แต่จากการศึกษา พบว่า ในแปลงที่ดินยังพบต้นไม้อื่น ๆ ที่ปลูกร่วมไว้ในแปลง โดยพบจำนวนต้นไม้อื่น ๆ สูงสุด 11 ชนิด มีจำนวนต้นต่ำสุด 1 ต้น และสูงสุด จำนวน 36 ต้น เช่น สะตอ มะพร้าว ขนุน ทุเรียน มังคุด และจำปาตะ เป็นต้น สำหรับสวนผสมผสานโดยมียางพาราเป็นพืชหลัก พืชชนิดอื่นที่ปลูกร่วมในแปลง เช่น สะตอ จำปาตะ มะพร้าว ทุเรียน ขนุน เป็นต้น ถือเป็นการเพิ่มความหลากหลายของชนิดพรรณไม้ในแปลง อีกทั้งเป็นพืชพันธุ์ที่สามารถให้ผลผลิตที่สามารถนำมารับประทาน หรือเพิ่มรายได้ในอนาคต สำหรับการเปลี่ยนแปลง

การใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคต พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ยังไม่มีแผนที่จะเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในแปลงของตนเอง เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุและมีการเข้าถึงพื้นที่ลำบากจึงไม่สะดวกที่จะเข้าไปดูแล

โดยมีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินปัจจุบันของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก. 4-01) บริเวณพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง ดัง Figure 2 และ Figure 3

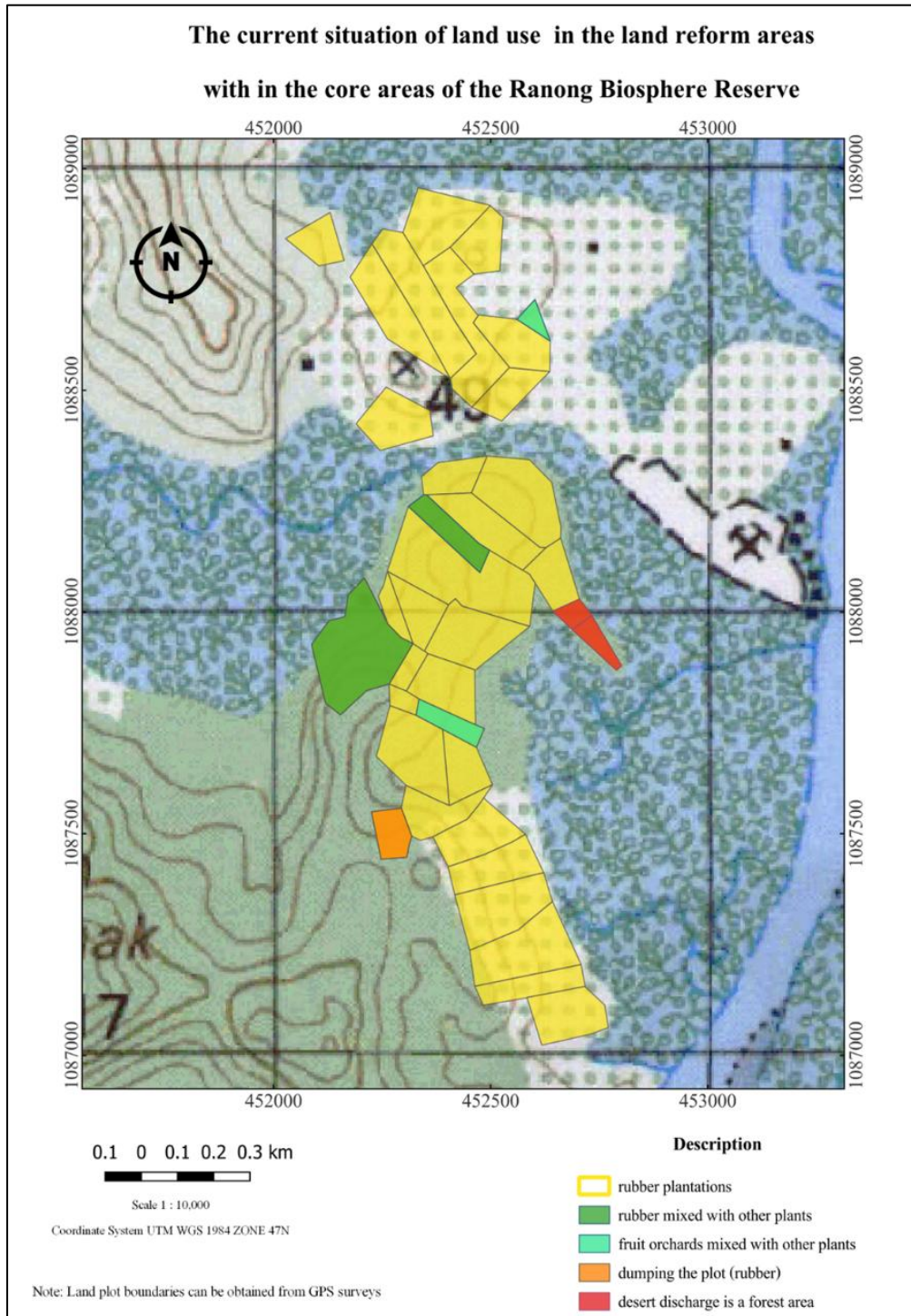

Figure 2 The current situation of land use in the land reform areas within core areas of the Ranong Biosphere Reserve

Figure 3 Land use types in the land reform area within core areas of the Ranong Biosphere Reserve: (a) Monoculture of rubber plantations (b) Rubber mixed with other plants (c) Fruit orchards mixed with other plants (d) Abandonment of rubber plantations without maintenance or utilization and (e) Abandoned area for forest restoration

ต้นไม้ที่ปลูกร่วมในพื้นที่ทำกินของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน บริเวณพื้นที่แกนกลางสงวนชีวมณฑลระนอง

จากการศึกษา พบว่า เกษตรกรมีการทำการเกษตรแบบผสมผสาน หรือแม้จะเป็นการปลูกยางพาราแต่ในแปลงยางพาราได้พบต้นไม้อื่น ๆ ที่ปลูกร่วมในแปลงเกษตรนั้น ต้นไม้ที่ปลูกในแปลงของเกษตรกรแต่ละแปลงพบว่า เจ้าของแปลงที่ดินส่วนใหญ่มีการปลูกไม้ชนิดอื่น ๆ ร่วมแปลงยางพาราจาก

ทั้งหมด 36 แปลง สามารถเข้าพื้นที่และวัดขนาดต้นไม้ จับพิกัดต้นไม้ได้ทั้งหมด 15 แปลง โดยที่เหลือเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ยางพารา และเป็นแปลงที่มีสภาพเป็นป่าไม่สามารถเข้าพื้นที่ได้ จำนวนต้นไม้ปลูกที่พบในแปลงมีอยู่ระหว่าง ต่ำสุด 1 ชนิด และสูงสุด 11 ชนิด โดยมีจำนวนต้นต่ำสุด 1 ต้น และสูงสุด จำนวน 36 ต้น ตัวอย่างต้นไม้ที่ปลูก ได้แก่ สะตอ มะพร้าว ขนุน ทุเรียน มังคุด และจำปาตะ เป็นต้น สำหรับสวน

ผสมผสานโดยมียางพาราเป็นพืชหลัก พืชชนิดอื่นที่ปลูกร่วมในแปลง เช่น สะตอ จำปาตะ มะพร้าว ทุเรียน ขนุน เป็นต้น

ความมั่นคงด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน บริเวณพื้นที่แกนกลางสงวนชีวมณฑลระนอง

การถือครองที่ดิน ส.ป.ก 4-01 ถือว่ามีความมั่นคงในการใช้ประโยชน์ที่ดิน เนื่องจากกรรมสิทธิที่ดินถูกรับรองในเชิงกฎหมาย มีข้อกำหนดที่ชัดเจน เกษตรกรสามารถใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตร สามารถส่งต่อกรรมสิทธิที่ดินให้แก่ทายาทโดยธรรม แต่ห้ามซื้อขายจำนอง แต่ในปี พ.ศ. 2566 รัฐมีนโยบายในการเปลี่ยนเอกสารสิทธิการถือครองที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดิน จาก ส.ป.ก. 4-01 เป็นการออกโฉนดเพื่อเกษตรกรรม การปรับปรุงสิทธิและการถือครองในที่ดินเพื่อเกษตรกรรมดังกล่าว เป็นการขยายโอกาสให้กับเกษตรกรให้สามารถโอนสิทธิในที่ดินและใช้เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันกับสถาบันการเงิน เพื่อการเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการประกอบอาชีพให้กับเกษตรกรได้มากยิ่งขึ้น (Agricultural Land Reform Office, 2023) ส่งผลให้เกษตรกรผู้ถือครองที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 ทั่วทั้งประเทศให้ความสนใจ เช่นเดียวกับเกษตรกรที่ถือครองที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 บริเวณพื้นที่แกนกลางสงวนชีวมณฑลระนอง จำนวน 26 ราย 34 แปลง คิดเป็นร้อยละ 92.9 ที่ต้องการเปลี่ยนเป็น โฉนดเพื่อการเกษตร ด้วยเหตุผลที่ต้องการนำที่ดินแปลงดังกล่าวเป็นหลักทรัพย์ในการกู้ยืม (การจำนอง) สามารถซื้อ-ขายได้ และอาจจะทำให้มูลค่าของที่ดินสูงขึ้นในอนาคต

ถึงแม้การดำเนินการข้างต้นจะเป็นการสร้างความมั่นคงด้านที่ดินให้กับเกษตรกร แต่กลับมามีความเสี่ยงในการเปลี่ยนแปลงผู้ถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินใน

อนาคต เนื่องจากที่ดินดังกล่าวอยู่ในพื้นที่แกนกลางสงวนชีวมณฑล ที่ไม่ควรมีการใช้ประโยชน์ที่ดินจากกิจกรรมใด ๆ ของมนุษย์ อย่างไรก็ตามการใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบัน ยังคงเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีไม่มั่นคงเป็นองค์ประกอบสำคัญ หากมีการอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรในรูปแบบอื่น ๆ อาจส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนโดยรวมของพื้นที่สงวนชีวมณฑลได้

แนวทางการบริหารจัดการพื้นที่ของเกษตรกรผู้ถือครองที่ดิน ส.ป.ก. 4 – 01

การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT Analysis) เขตปฏิรูปที่ดิน บริเวณพื้นที่แกนกลางสงวนชีวมณฑลระนอง

การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม เป็นการวิเคราะห์จุดแข็ง (S-strengths) จุดอ่อน (W-weaknesses) โอกาส (O-opportunities) และภัยคุกคาม (T-threats) ในการใช้ประโยชน์ที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 บริเวณพื้นที่แกนกลางสงวนชีวมณฑลระนอง ผู้ศึกษาร่วมกับเกษตรกรผู้ครอบครองที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 และเจ้าหน้าที่ศูนย์เรียนรู้ป่าชายเลนระนองสู่มรดกโลก ร่วมแสดงความคิดเห็นที่สามารถดำเนินการได้และมีความสอดคล้องกับบริบทการเป็นพื้นที่สงวนชีวมณฑลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ พัฒนา และสนับสนุน โดยสามารถสรุปผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม เพื่อกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน ที่สามารถลดผลกระทบอันเกิดจากการประโยชน์ใช้ที่ดิน ที่อาจส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่แกนกลาง รวมถึงการกำหนดแนวทางและการวางมาตรการร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง (Table 1)

Table 1 SWOT Analysis of the land reform in Core areas of Ranong Biosphere Reserve

	Positive	Negative
	S – Strengths	W – Weaknesses
Internal	S ₁ Soil characteristics are suitable for agriculture.	W ₁ Limited transportation access, e.g., no roads or bridges.
	S ₂ Sufficient water sources are available for utilization.	W ₂ Decreased biodiversity in agricultural areas due to monoculture.
	S ₃ Database of land use in core area of the Ranong Biosphere Reserve is available.	W ₃ Shortage of labor for agricultural activities.
	S ₄ Clear boundary plots exist in the land reform area.	W ₄ Lack of information and knowledge.
	S ₅ Permission documents from ALRO allow land utilization.	W ₅ Overlapping of land reform areas with core areas in the Ranong Biosphere Reserve.
	S ₆ Land reform permits ownership transfer and inheritance to heirs.	
	O – Opportunities	T – Threats
External	O ₁ Government policies support land reform rights and utilization.	T ₁ Wildlife disturbances cause damage to crops.
	O ₂ Urban expansion into the Ngao Sub-district.	T ₂ Climate change impacts agriculture.
	O ₃ Promotion of less visited cities for tourism in Ranong Province.	T ₃ Government budget support is insufficient for all areas.
	O ₄ Conversion of land reform titles to agricultural deeds.	T ₄ Agricultural product prices have declined.
	O ₅ The concept of carbon credits.	T ₅ Agricultural sector costs are increasing.
	O ₆ Existence of the Ranong Biosphere Reserve.	

แนวทางการบริหารจัดการพื้นที่เขตปฏิรูปที่ดิน บริเวณพื้นที่ แกนกลางสงวนชีวมณฑลระนอง

การวิเคราะห์ฉากทัศน์ (scenario analysis) เพื่อกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินที่อาจส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่แกนกลาง ในการศึกษาเพื่อกำหนดแนวทางและการวางมาตรการร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนองนี้ สามารถจำแนกฉากทัศน์ได้ 3 ฉากทัศน์ ประกอบด้วย

ฉากทัศน์ที่ 1 การเวนคืนแปลงที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 ให้เป็นพื้นที่สงวนชีวมณฑล เป็นแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่ภายใต้บริบทการเป็นพื้นที่ชีวมณฑลระนอง ตามหลักเกณฑ์การแบ่งเขตพื้นที่สงวนชีวมณฑลขององค์การยูเนสโก พื้นที่แกนกลางต้องเป็นพื้นที่คุ้มครองอย่างเข้มงวดซึ่งมีส่วนช่วยอนุรักษ์ภูมิทัศน์ ระบบนิเวศ สายพันธุ์ และความหลากหลายทางพันธุกรรม ปราศจากการประกอบกิจกรรมของมนุษย์ เว้นแต่มีกิจกรรมการวิจัยและติดตาม ตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติในพื้นที่สงวนชีวมณฑล (Figure 4) สำหรับแนวทางเพื่อการดำเนินการตามฉากทัศน์ที่ 1 ได้แก่

1) ให้ผู้รับผิดชอบหลักในการจัดการพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนองจัดทำหนังสือ เสนอต่อคณะอนุกรรมการโครงการมนุษย์และชีวมณฑล ในพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง จังหวัดระนอง เพื่อให้รับทราบและอนุมัติแนวทางการจัดการพื้นที่ในเขตแกนกลางด้วยการเวนคืนแปลงที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 ให้เป็นพื้นที่แกนกลางที่ปราศจากการประกอบกิจกรรมของมนุษย์

2) จ่ายเงินค่าชดเชยให้กับเกษตรกรผู้ถือครองที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 จากการสูญเสียอสังหาริมทรัพย์ด้วยการเวนคืนตามอัตราที่กำหนดราคาอสังหาริมทรัพย์เบื้องต้นในพระราชบัญญัติว่าด้วยการเวนคืนและการได้มาซึ่งอสังหาริมทรัพย์ พ.ศ. 2562

3) การหาแปลงที่ดินรองรับเกษตรกรผู้ถือครองที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 ที่ถูกเวนคืนแปลงที่ดินในการประกอบอาชีพทางการเกษตร

อย่างไรก็ตาม หากดำเนินการตามแนวทางที่กล่าวข้างต้น อาจไม่ตรงกับความต้องการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกร เนื่องจากแปลงที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 ส่วนใหญ่ยังคงมี

การใช้ประโยชน์ และจากการสนทนากลุ่มย่อยกับเกษตรกรทั้งหมดจำนวน 20 คน พบว่าไม่ประสงค์ที่จะออกจากพื้นที่หรือคืนพื้นที่แปลงเกษตรให้กับภาครัฐ ด้วยเหตุผลที่เกษตรกรใช้ประโยชน์พื้นที่บริเวณเกาะจากและเกาะยวมามาก่อนที่จะประกาศเป็นพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง อีกทั้งข้อกังวลของแปลงที่ดินที่จะใช้ประกอบอาชีพ หากแปลงที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 ถูกเวนคืน เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีแปลงที่ทำกินเพียง 1 แปลงต่อครัวเรือน ทั้งนี้ หากมีความจำเป็นต้องดำเนินการตามฉกทศน์ที่ 1 ควรเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นของเกษตรกรก่อนดำเนินการ เพื่อลดผลกระทบในการบริหารจัดการพื้นที่ในอนาคต

ฉกทศน์ที่ 2 การใช้ขอบเขตเดิมในการบริหารจัดการพื้นที่สงวนชีวมณฑล เป็นแนวทางที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการพื้นที่ แต่ไม่กระทบต่อวิถีชีวิตของเกษตรกร อย่างไรก็ตามควรเพิ่มมาตรการในการใช้ประโยชน์ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินในการบริหารจัดการพื้นที่ สร้างเวทีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนเพิ่มเติม รวมถึงการติดตาม และประเมินผล หลังจากมีการวางมาตรการแนวทางการใช้ประโยชน์ร่วมกัน เพื่อนำมาใช้ในการวางแผนพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมสอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรและหลักเกณฑ์การบริหารจัดการพื้นที่สงวนชีวมณฑล (Figure 5) สำหรับแนวทางเพื่อการดำเนินการตามฉกทศน์ที่ 2 ได้แก่

1) ส่งเสริมการเพิ่มความหลากหลายของชนิดพืชในแปลงเกษตรของเกษตรกร โดยใช้แนวความคิดวนเกษตร และปลูกพืชหลายชั้นเรือนยอด เป็นต้น และการได้รับความร่วมมือผู้ถือครองแปลงเกษตร ในการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินทำกิน หรือเปลี่ยนสภาพพื้นที่หลังมีการสำรวจของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการป้องกันการขยายพื้นที่เกษตรกรรม นำไปสู่การใช้ประโยชน์ที่ดินที่ต่อเนื่องและยั่งยืน ภายใต้ความต้องการใช้ประโยชน์ของเกษตรกรที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่น้อยที่สุด

2) จัดตั้งกลไกของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการพื้นที่ร่วม เพื่อกำหนดทิศทาง ออกแบบการบริหารจัดการ และกำหนดข้อตกลงร่วมในเชิงนโยบาย ภายใต้การกำกับดูแลพื้นที่ของแต่ละหน่วยงาน เพื่อลดข้อจำกัดและความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของประชาชน พร้อมส่งเสริมกลไกภาคประชาชนหรือประชาสังคม ให้เป็นเจ้าของร่วมในการดูแล รักษา และป้องกันพื้นที่ป่าให้เกิดความยั่งยืน

3) การเสริมสร้างความรู้ให้แก่เกษตรกร โดยเฉพาะความรู้ด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง พัฒนาพื้นที่เรียนรู้ ที่แสดงให้เห็นการปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ปฏิรูปที่ดิน ควบคู่การอนุรักษ์ตามข้อกำหนดของพื้นที่สงวนชีวมณฑล และ

การประชาสัมพันธ์ สร้างการรับรู้ ให้เกิดความเข้าใจในบริบทพื้นที่ทุกมิติ ตั้งแต่ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ ประชาชนในจังหวัด เพื่อลดการรบกวนต่อทรัพยากรธรรมชาติ

4) ออกแบบการใช้ประโยชน์พื้นที่และการจัดการพื้นที่อนุรักษร่วมกัน เพื่อให้เกิดการยอมรับของทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกร หรือส่วนราชการที่ดูแลพื้นที่ รวมถึงการกำหนดหรือสร้างกติการ่วมของชุมชน เพื่อสร้างระบบการบริหารจัดการและ "ฉันทามติ" ในการใช้ประโยชน์ที่ดิน

5) ออกแบบแนวทางร่วมในการแก้ไขปัญหาที่พืชผลทางการเกษตรได้รับความเสียหายจากการถูกรบกวนจากสัตว์ป่า ในฉกทศน์นี้เป็นแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่ให้คนกับป่าอยู่กันอย่างพึ่งพาและสมดุล อย่างไรก็ตามหากดำเนินการตามแนวทางดังกล่าว อาจไม่ตรงตามหลักเกณฑ์ขององค์การยูเนสโก เพราะมีการประกอบกิจกรรมของมนุษย์ในพื้นที่แกนกลาง จึงมีความกังวลในเรื่องการพิจารณาถอดถอนจากการเป็นพื้นที่สงวนชีวมณฑล หากพื้นที่ไม่สามารถปรับปรุงหรือแก้ไขปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณพื้นที่แกนกลางสงวนชีวมณฑลให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ขององค์การยูเนสโก แต่ยังคงไว้ซึ่งหลักความเสมอภาค เคารพภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่น ส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดความรู้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ ทั้งนี้ หากมีความจำเป็นต้องดำเนินการตามฉกทศน์นี้ ควรเพิ่มมาตรการในการใช้ประโยชน์ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินในการบริหารจัดการพื้นที่ ให้สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรและหลักเกณฑ์การบริหารจัดการพื้นที่สงวนชีวมณฑล

ฉกทศน์ที่ 3 การเสนอข้อกำหนดเขตพื้นที่แกนกลางใหม่ (re – zoning) โดยกันบริเวณที่มีการใช้ประโยชน์ออกเป็นพื้นที่กันชน (buffer zones) เพื่อลดความเสี่ยงต่อการถูกถอดถอนจากการเป็นพื้นที่สงวนชีวมณฑล หากเสนอข้อกำหนดเขตพื้นที่แกนกลางใหม่ ผ่านการพิจารณาเห็นชอบจะต้องวางมาตรการร่วมระหว่างประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่สงวนชีวมณฑลกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการกำกับดูแลพื้นที่เพื่อให้พื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง คงไว้ซึ่งความสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนการใช้ประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่ได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน (Figure 6) สำหรับแนวทางเพื่อการดำเนินการตามฉกทศน์ที่ 3 ได้แก่

1) จำกัดขอบเขตพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ อีกทั้งรักษาความสมบูรณ์ทางระบบนิเวศ โดยสำรวจสภาพการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ เพื่อวางแผนทางการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงป้องกันการขยายพื้นที่เกษตรกรรม นำไปสู่การใช้ประโยชน์ที่ดินที่ต่อเนื่องและยั่งยืน

2) ส่งเสริมการจัดทำแผนพัฒนาเชิงพื้นที่ หรือแผนบริหารจัดการพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่

3) จัดทำข้อตกลงร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ และชุมชน โดยกำหนดมาตรการให้คนอยู่กับป่าอย่างชัดเจน

4) ส่งเสริมอาชีพเกษตรกรในการเพาะปลูกพืชตามหลักวนเกษตรหรือปลูกพืชหลายชั้นเรือนยอด ให้สอดคล้องกับการเป็นพื้นที่อนุรักษ์ เพื่อสร้างการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกับป่าอย่างพึงพิงและสมดุล อีกทั้ง ประชาสัมพันธ์ให้เกิดการรับรู้และความเข้าใจในการบริหารจัดการพื้นที่สงวนชีวมณฑล

5) ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือการท่องเที่ยวชุมชนแบบยั่งยืน โดยใช้พื้นที่สงวนชีวมณฑลระนองเป็นเครื่องมือในการสร้างรายได้ให้กับชุมชน

6) เสนอร่างระเบียบ ข้อตกลง โครงการอนุรักษ์ ดูแล และการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรในพื้นที่สงวนชีวมณฑล

อย่างไรก็ตาม หากดำเนินการตามแนวทางดังกล่าว อาจไม่เข้าหลักเกณฑ์การบริหารจัดการพื้นที่สงวนชีวมณฑล เนื่องจากพื้นที่แกนกลางต้องมีสภาพเป็นป่าธรรมชาติ ล้อมรอบด้วยพื้นที่กันชน และพื้นที่รอบนอก แต่ในกรณีนี้พื้นที่แกนกลางที่เป็นป่าถูกถูกเปลี่ยนสภาพเป็นพื้นที่ทำกิน จึงมีความกังวลเรื่องการพิจารณาอนุมัติจากองค์การยูเนสโก ให้ดำเนินการพิจารณาขอบเขตพื้นที่ใหม่ในพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง ทั้งนี้ หากมีความจำเป็นต้องดำเนินการตามฉกทศน์ที่ 3 ควรมีการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเพื่อเสนอมาตรการลดผลกระทบในการบริหารจัดการพื้นที่ควบคู่กับแผนพัฒนาเชิงพื้นที่

Scenario 1: Expropriation of land reform plots for inclusion in the Biosphere Reserve

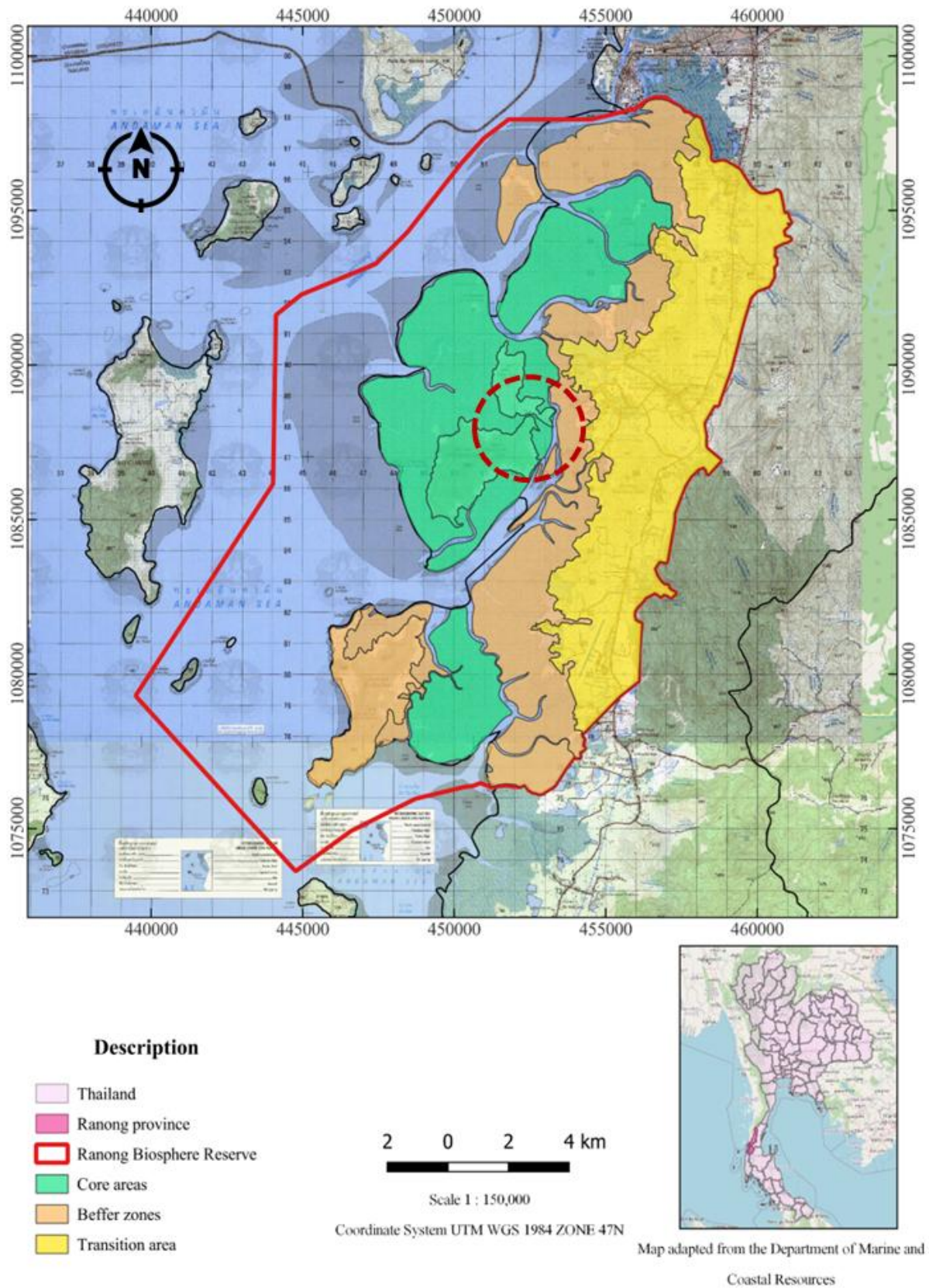

Figure 4 Scenario 1: Expropriation of land reform plots for inclusion in the Biosphere Reserve

Scenario 2: Management of the Biosphere Reserve using existing boundaries

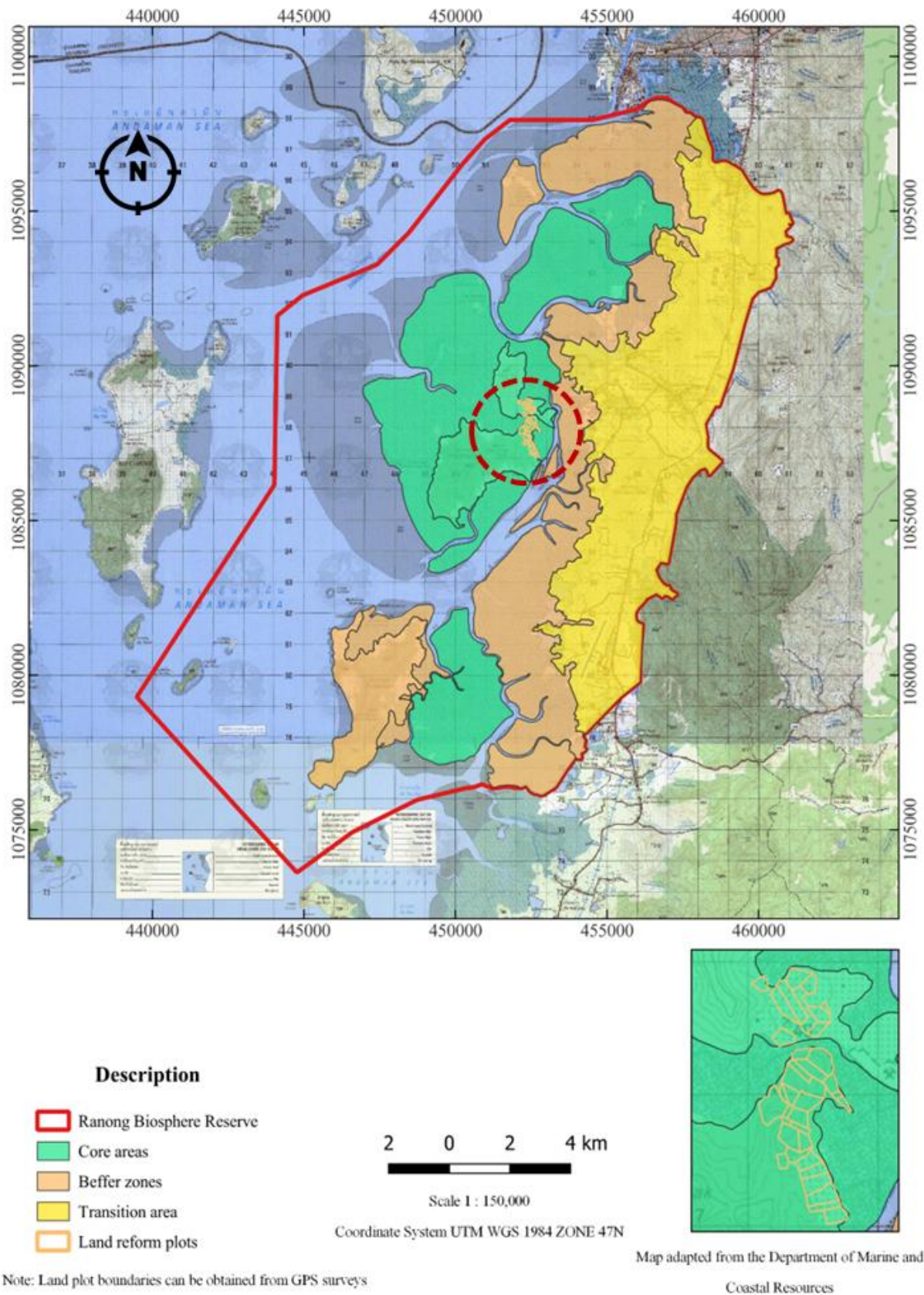

Figure 5 Scenario 2: Management of the Biosphere Reserve using existing boundaries

Scenario 3: Proposal for rezoning the core areas of the Biosphere Reserve

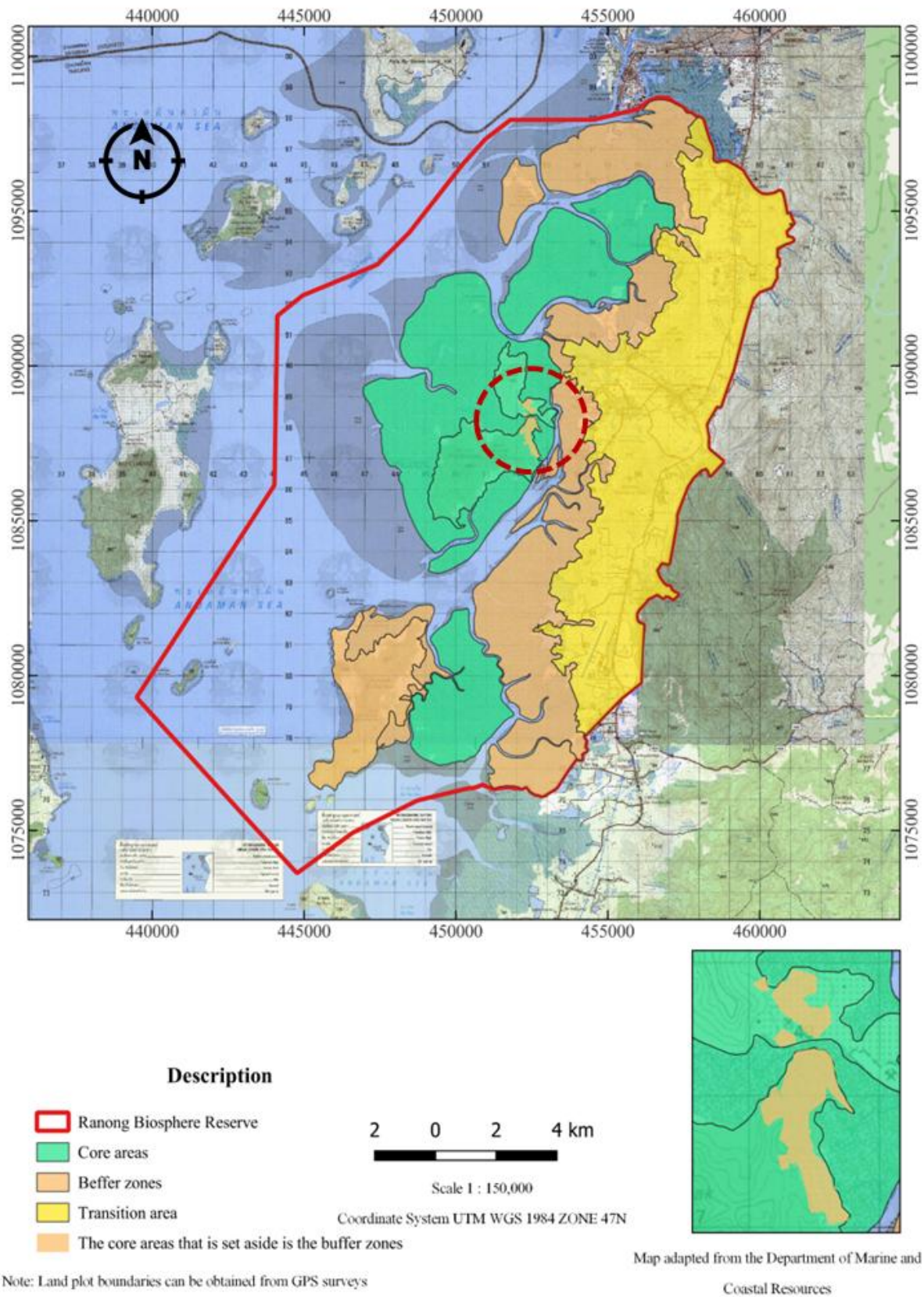

Figure 6 Scenario 3: Proposal for rezoning core areas of the Biosphere Reserve

แนวการใช้ประโยชน์ที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 บริเวณพื้นที่แก่งกลางสงวนชีวมณฑลระนอง คือ การสร้างต้นแบบการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่สงวนชีวมณฑล โดยเฉพาะในส่วนที่ซ้อนทับกับพื้นที่ปฏิรูปที่ดินนั้น ต้องให้ความสำคัญในเรื่องการสร้างร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกร เพื่อให้เกิดการพัฒนาใกล้เคียงกันในพื้นที่ด้วยรูปแบบคนอยู่กับป่าอย่างสมดุลและยั่งยืน กล่าวคือสร้างคนให้มีส่วนร่วมในการดูแลป่า ร่วมรักษา ป่าชุมชน และพัฒนาระบบการเกษตรที่สัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Onaindia *et al.*, (2013); Musavengane (2019); Sagie and Orenstein (2022) กล่าวว่า การบริหารจัดการพื้นที่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดต้องผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างผู้ใช้ประโยชน์กับหน่วยงานที่รับผิดชอบพื้นที่ แนวโน้มความเป็นไปได้ของการนำแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่เขตปฏิรูปที่ดิน บริเวณพื้นที่แก่งกลางสงวนชีวมณฑลระนอง ที่ได้นำเสนอข้างต้นมาเป็นทางเลือกหนึ่งในการบริหารจัดการพื้นที่ภายใต้โครงการมนุษย์และชีวมณฑล (Man and Biosphere Programme, MAB) ซึ่งหากพิจารณาความเป็นไปได้ในการดำเนินการ ฉากทัศน์ที่ 2 มีความเป็นไปได้ในการดำเนินการมากที่สุด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ฉากทัศน์ที่ 1 การเวนคืนแปลงที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 ให้เป็นพื้นที่สงวนชีวมณฑล แนวโน้มความเป็นไปได้น้อยในการนำมาทางเลือกแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่เขตปฏิรูปที่ดิน บริเวณพื้นที่แก่งกลางสงวนชีวมณฑลระนอง เนื่องจากเกษตรกรผู้ถือครองที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 ไม่ประสงค์ที่จะออกจากพื้นที่ หรือคืนพื้นที่แปลงเกษตรให้กับภาครัฐ ทั้งนี้ หากมีความจำเป็นต้องดำเนินการตามฉากทัศน์ที่ 1 ควรเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นของเกษตรกรก่อนดำเนินการเพื่อลดผลกระทบในการบริหารจัดการพื้นที่

ฉากทัศน์ที่ 2 การใช้ขอบเขตเดิมในการบริหารจัดการพื้นที่สงวนชีวมณฑล แนวโน้มความเป็นไปได้ค่อนข้างมากในการนำมาทางเลือกแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่เขตปฏิรูปที่ดิน บริเวณพื้นที่แก่งกลางสงวนชีวมณฑลระนอง เนื่องจากเป็นแนวทางที่ไม่กระทบต่อวิถีชีวิตของเกษตรกร แต่เป็นแนวทางที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการพื้นที่ ทั้งนี้ หากมีความจำเป็นต้องดำเนินการตามฉากทัศน์ที่ 2 ควรเพิ่มมาตรการในการใช้ประโยชน์ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินในการบริหารจัดการพื้นที่ ให้สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรและหลักเกณฑ์การบริหารจัดการพื้นที่สงวนชีวมณฑล

ฉากทัศน์ที่ 3 การเสนอขอกำหนดเขตพื้นที่แก่งกลางใหม่ (re-zoning) โดยกันบริเวณที่มีการใช้ประโยชน์ออกเป็นพื้นที่กันชน (buffer zones) แนวโน้มความเป็นไปได้

น้อยในการนำมาทางเลือกแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่เขตปฏิรูปที่ดิน บริเวณพื้นที่แก่งกลางสงวนชีวมณฑลระนอง เนื่องจากพื้นที่แก่งกลางต้องมีสภาพเป็นป่าธรรมชาติ ล้อมรอบด้วยพื้นที่กันชน และพื้นที่รอบนอก แต่ในกรณีนี้พื้นที่แก่งกลางที่เป็นป่าถูกเปลี่ยนแปลงสภาพเป็นพื้นที่ทำการกสิกรรม การพิจารณาอนุมัติจากองค์การยูเนสโกให้ดำเนินการค่อนข้างยาก ทั้งนี้ หากมีความจำเป็นต้องดำเนินการตามฉากทัศน์ที่ 3 ควรมีการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเพื่อเสนอมาตรการลดผลกระทบในการบริหารจัดการพื้นที่ควบคู่กับแผนพัฒนาเชิงพื้นที่

ดังนั้น การกำหนดแนวทางและการวางมาตรการร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง จะประสบความสำเร็จ ทั้งการคงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ ความหลากหลายของระบบนิเวศ และสามารถใช้ประโยชน์ที่ดินได้อย่างต่อเนื่อง ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งความร่วมมือของเกษตรกรที่เกิดกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมการรับรู้ข้อมูล การเข้าร่วมกิจกรรม และความร่วมมือจากหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนทั้งความรู้ แลงบประมาณสนับสนุน เพื่อให้เกิดรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดิน พื้นที่แก่งกลางสงวนชีวมณฑลระนองที่เหมาะสม เพื่อลดผลกระทบอันเกิดจากการใช้ที่ดิน ที่อาจส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่แก่งกลาง และสอดคล้องกับแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง ตามที่องค์การยูเนสโกได้กำหนด ทั้งนี้ แนวทางเพื่อการดำเนินการในแต่ละฉากทัศน์มีความสอดคล้องกับแนวทางของ Faculty of Forestry (2021) ที่ได้ทำการศึกษาและพัฒนากระบวนการจัดการพื้นที่เขตแก่งกลาง ในพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนองอย่างมีส่วนร่วม บริเวณเกาะจาก

สรุปและข้อเสนอแนะ

เกษตรกรถือครองที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 บริเวณพื้นที่แก่งกลางสงวนชีวมณฑลระนอง ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การทำสวนยางพารา การทำปศุสัตว์ ทำสวนผลไม้ และการทำประมงพื้นที่บ้าน มีรายได้เฉลี่ย 176,879 บาทต่อครัวเรือนต่อปี และรายจ่ายเฉลี่ย 55,928 บาทต่อครัวเรือนต่อปี มีแปลงที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 บริเวณพื้นที่แก่งกลางสงวนชีวมณฑลระนอง ทั้งหมด 36 แปลง ขนาดถือครองเฉลี่ย 9 ไร่ 66 ตารางวา (14,664 ตารางเมตร) การได้มาของที่ดิน จำนวน 31 แปลง เป็นการบุกเบิกด้วยตนเองและอีกจำนวน 5 แปลง เป็นที่ดินมรดกที่ได้รับจากพ่อแม่หรือญาติ รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน ได้แก่ 1) ยางพาราเชิงเดี่ยว 30 แปลง 2) แปลงที่มีการปลูกยางพาราเป็นหลักผสมผสานกับพืชชนิดอื่น ๆ มีจำนวน 2 แปลง 3) แปลงที่ปลูกผลไม้แบบผสมผสาน มีจำนวน 2 แปลง และ 4) การปล่อยแปลงทิ้งร้างจำนวน 2 แปลง แนวทางการบริหารจัดการพื้นที่เขตปฏิรูป

ที่ดิน บริเวณพื้นที่ แกนกลางสงวนชีวมณฑลระนอง มี 3 ฉากทัศน์ ประกอบด้วย **ฉากทัศน์ที่ 1** การเวนคืนแปลงที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 ให้เป็นพื้นที่สงวนชีวมณฑล **ฉากทัศน์ที่ 2** การใช้ขอบเขตเดิมในการบริหารจัดการพื้นที่สงวนชีวมณฑล **ฉากทัศน์ที่ 3** การเสนอข้อกำหนดเขตพื้นที่แกนกลางใหม่ (re-zoning)

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ควรมีการกำหนดระเบียบ ข้อตกลง ในการใช้ประโยชน์ที่ดินตามแผนผังกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน ร่วมกำหนดแนวทางการบูรณาการกลไกการปฏิบัติระหว่างส่วนราชการในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ นำสู่การร่างพระราชกฤษฎีกา กำหนดโครงการอนุรักษ์ ดูแล และการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรในพื้นที่สงวนชีวมณฑล พ.ศ. ... ซึ่งเป็นร่างกฎหมายลำดับรองประกอบกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติฯ ให้เกิดความชัดเจนในการใช้ประโยชน์ที่ดิน ภายใต้บริบทการเป็นพื้นที่สงวนชีวมณฑล หรือแนวทางการพัฒนาโมเดลการบริหารจัดการพื้นที่แบบมีส่วนร่วม (Participatory Land Management Model)

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานผู้รับผิดชอบ

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งควรจัดการให้ความรู้กับเกษตรกร โดยเฉพาะความรู้ด้านกฎหมายในการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่สงวนชีวมณฑลระนอง ให้สอดคล้องกับกฎหมายในการกำกับดูแลพื้นที่นั้น ๆ ควบคู่การอนุรักษ์ตามข้อกำหนดของพื้นที่สงวนชีวมณฑล เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ ในบริบทพื้นที่สงวนชีวมณฑล เนื่องจากผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่เข้าใจบริบทการเป็นพื้นที่สงวนชีวมณฑล

สำนักงานปฏิรูปที่ดิน ควรสร้างกระบวนการหนุนเสริมติดตาม และตรวจสอบการถือครองที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดิน หลังการอนุญาตให้เกษตรกรเข้าทำประโยชน์และมอบหนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ เพื่อแก้ไขปัญหาเกษตรกรไม่ปฏิบัติตามระเบียบที่กำหนด และดำเนินการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการทำประโยชน์ในที่ดินของเกษตรกรที่ได้รับสิทธิในที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดินอย่างเป็นระบบให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งสามารถคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรมให้อยู่ในมือของเกษตรกรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานท้องถิ่นและเกษตรกร

จังหวัดหรือหน่วยงานท้องถิ่น ควรมีนโยบายในการส่งเสริมอาชีพในลักษณะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือการท่องเที่ยวชุมชนแบบยั่งยืน โดยอาจทำปฏิทินหรือกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่เน้นการให้ความรู้และการอนุรักษ์ทรัพยากร ส่งผลให้เกษตรกรมีสร้างรายได้เพิ่มขึ้น ลดการขาดแรงงาน และใช้พื้นที่สงวนชีวมณฑลระนองให้เป็นประโยชน์ในการสร้างรายได้ ควรจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ สร้างการรับรู้และ

ความเข้าใจในการบริหารจัดการพื้นที่สงวนชีวมณฑล ตั้งแต่ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ ประชาชนในจังหวัด เพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เกษตรกรควรปรับรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน จากเกษตรเชิงเดี่ยว เป็นเกษตรผสมผสานในการเพิ่มความหลากหลายของชนิดพืชในแปลงเกษตรของเกษตรกร โดยใช้แนวคิดวนเกษตร และปลูกพืชหลายชั้นเรือนยอด เพื่อการลดผลกระทบราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ

REFERENCES

- Agricultural Land Reform Office. 2023. **Deed for Agriculture**. <https://alro.go.th/th/alro/>, 19 October 2023. (in Thai)
- Department of Marine and Coastal Resources. 2021. **Biosphere Reserves**. https://km.dmcrc.go.th/c_61/s_71/d_2343, 19 November 2022. (in Thai)
- Faculty of Forestry. 2021. **Project, entitled a Study and Development Project of Core Zones participatory Management of Koh Jak the Ranong Biosphere Reserve (RBR)**. Kasetsart University, Bangkok, Thailand. (in Thai)
- Gougherty, M., Puentes. J. 2020. **Sociology in everyday Life**. Faculty of Sociology, Eastern Oregon University, USA.
- Ministry of Agriculture and Cooperatives. 2015. **Agricultural Land Reform Act B.E. 2518**. https://www.moac.go.th/law_agri-files-422891791061, 10 July 2023. (in Thai)
- Musavengane, R. 2019. Using the systemic-resilience thinking approach to enhance participatory collaborative management of natural resources in tribal communities: Toward inclusive land reform- led outdoor tourism. **Journal of Outdoor Recreation and Tourism**, 25: 45-56. 10.1016/j.jort.2018.12.002
- Namdong, K., Intaraksa, A., Phewnil, A., Semwimol, N. 2021. Factors of land use change in Laemphakbia sub-district area Banlaem district, Phetchaburi province. **Journal of Social Sciences Srinakharinwirot University**, 24(1): 1–12. (in Thai)
- Onaindia, M., Ballesteros, F., Alonso, G., Monge-Ganuzas, M., Peña, L. 2013. Participatory process to prioritize actions for a sustainable management in a biosphere reserve.

- Environmental Science & Policy**, 33: 283-294.
<https://doi.org/10.1016/j.envsci.2013.05.012>
- Sagie, H., Orenstein, D.E. 2022. Benefits of stakeholder integration in an ecosystem services assessment of Mount Carmel Biosphere Reserve, Israel. **Ecosystem Services**, 53: 101404. doi.org/10.1016/j.ecoser.2021.101404
- Sirarotchananon, N. 2012. **Socio – Economic Factors Influencing Land use Change: Case Study at Wang Watershed Area, Pahung Sub-district, Phan District, Chiang Rai Province**. Forest Department: Forest Research and Development Office, Bangkok, Thailand. (in Thai)
- UNESCO. 2024. **Biosphere Reserves**, <http://www.en.unesco.org/biosphere>, 23 November 2024.
-